

לאחר ההסכם לשחרור החטופים – מה עושים עם רצועת עזה?

עופר גוטרמן | 21 בינואר, 2025 | גיליון 1937

מתווה שחרור החטופים משנה את מצב המערכה ברצועת עזה, אך מותיר את ישראל בפני אתגרים אסטרטגיים מורכבים. בעוד שההסכם מממש את יעד השבת החטופים, הוא מביא לידי ביטוי כישלון למגר את חמאס, מאחר שישראל לא השכילה לבנות לו חלופה במשך חודשי המלחמה הארוכים, והארגון ימשיך להוות אתגר ביטחוני ואזרחי. לעומת חלופות דוגמת החלת ממשל צבאי, סיפוח או המשך המצב הכאוטי הקיים, נראה שהפתרון המאוזן ביותר עבור ישראל הוא לכוון מנהל טכנוקרטי מקומי בתמיכתן של מדינות ערב המתונות, לצד שמירה על חופש פעולה צבאי לישראל. המנהל הטכנוקרטי יתמקד בייצוב הומניטרי ושיקום כלכלי, בניית אלטרנטיבה לשלטון חמאס, והכשרת הקרקע לשיקום הרצועה.

עסקת שחרור החטופים משנה את מצב הצבירה של המערכה ברצועת עזה. מעבר לרצון הטבעי בשובם של אזרחי ישראל משבי חמאס, לא יהיה מופרז לקבוע שלהשבתם יש חשיבות היסטורית, כדי שניתן יהיה לשמור על האתוס היהודי של פדיון שבויים, על האתוס הישראלי של ערבות הדדית, ועל האתוס הצה"לי שלפיו לא משאירים אף אחד מאחור. מעבר לכך, העסקה מגיעה במצב שבו המסגרות הצבאיות של חמאס פורקו, הגם שהארגון נותר הגורם השולט ברוב שטח הרצועה, תנופת הלחימה העצימה נפסקה (זה מכבר), ולצה"ל לא תזיק הפוגה ממצב הלחימה הבלתי פוסקת, שתאפשר לו להתארגן מחדש. ובנוסף, נדמה שהלחץ המדיני שהפעיל ממשלו הנכנס של הנשיא טראמפ לביצוע העסקה, לא הותיר יותר מדי אפשרויות.

בעוד העסקה מביאה לידי מימוש אחת משלוש מטרות המלחמה שהוגדרו - השבת החטופים - היא תקשה, לכאורה, להשיג את שתי מטרות המלחמה האחרות - השמדת יכולותיו הצבאיות והשלטוניות של חמאס ברצועת עזה. הפסקת האש, דילול הנוכחות הצבאית בשלב הראשון של העסקה, ונסיגתם המוחלטת של כוחות צה"ל מהרצועה בשלב השני, לא יאפשרו פעילות צבאית אינטנסיבית לקרקע חמאס משטח הרצועה.

אך למעשה, המשך הפעילות הצבאית ברצועת עזה במאפיינים שהתקיימו עד עתה, ללא פעילות מדינית מקבילה, לא תביא גם היא להשגת היעד של מיגור חמאס. לאורך המלחמה, חמאס שימר את השליטה האזרחית ברצועת עזה, השתלט על הסיוע ההומניטרי ועל המחסות, הפעיל כוחות ביטחון-פנים להשלטת מרותו בשטח, וניצל את שליטתו ואת המצב

האזרחי הקשה כדי להמשיך בתהליכי האינדוקטרינציה של הציבור באמצעות מערך הדעווה שלו. יתרה מכך, דווח שחמאס אף מילא מחדש את שורות אנשיו בזרוע הצבאית (גם אם בשלב זה מדובר בפעילים צעירים וחסרי ניסיון) ועבר למתווה של פעולות טרור וגרילה נגד כוחות צה"ל.

הכישלון למגר את חמאס, לבטח כתנועה הזוכה לתמיכה בציבור העזתי, היה בבחינת תוצאה ידועה מראש, מרגע שהתבהר כי ישראל, מסיבותיה, אינה פועלת לבנות חלופה לחמאס ברצועת עזה, או לפחות ליצור את התנאים לצמיחתה של חלופה שכזו. מחקר השוואתי של תהליכי דה-רדיקליזציה של משטרים אידיאולוגיים רצחניים, מגרמניה הנאצית ויפן הקיסרית, ועד הטליבאן באפגניסטאן ומשטר הבעת' בעיראק, מעלה לקח ראשי אחד – מידת ההצלחה אינה תלויה רק בהבסה צבאית מוחלטת של המשטר הרדיקלי, אלא גם במאמץ אקטיבי להצמיח במקומו חלופה מקומית, בעלת אופי מתון יותר. החברה הפלסטינית ברצועת עזה אינה רואה אופק רעיוני, פוליטי ושלטוני אחר מזה שמציע חמאס, שיוביל אותה לשיקום מההריסות ולבניית מציאות שונה. בנסיבות הללו, אופק הציפיות של האוכלוסייה מתקשה לחרוג מהמסגרת הקיימת של חמאס, והמשך הלחימה רק מזין את תעשיית הג'האד, כתעשייה בת-הקיימא היחידה ברצועת עזה.

ומה אשר להמשך? בטווח הזמן הקצר של השבועות הקרובים, העסקה עם חמאס עשויה להתפתח לשני כיוונים שונים. האפשרות האחת הינה התקדמות לשלב השני של העסקה, הכולל את סיום המלחמה ופינוי כל כוחות צה"ל מהשטח. האפשרות השנייה היא קריסת העסקה סביב תקופת המעבר לשלב השני שלה, וחידוש הלחימה. התפתחות המציאות לעבר אחת משתי האפשרויות הללו תלויה בשלושה שחקנים: חמאס, שלא ימהר למסור את כל החטופים שבידיו כדי לשמור אותם כתעודת ביטוח לשימור שרידותו; ממשלת ישראל, שתימצא תחת לחצים סותרים, פוליטיים וציבוריים, מבית ומחוץ לו; וממשל טראמפ, שבדומה להשפעתו המכרעת על ההגעה לעסקה הנוכחית, צפוי להפעיל לחצים ישירים על ישראל, ולחצים עקיפים על חמאס דרך קטר ומצרים, כדי לנתב את הדינמיקה ברצועה בהתאם לאינטרסים הרחבים יותר של הממשל החדש.

בין שהעסקה תתקדם לעבר השלב השני או תקרוס ותוחלף בחידוש הלחימה, הגיעה השעה להכיר בכך שהבריחה מדיון בחלופות אסטרטגיות ארוכות טווח לרצועת עזה היא בעוכריה של ישראל. עצירת המלחמה ונסיגת כוחות צה"ל מהרצועה בלי לייצב אותה ולפתח חלופה לחמאס, תותיר ואקום שיבצר את שלטון חמאס. בה בעת, חידוש הלחימה בלי לפתח אלטרנטיבה לחמאס יוביל לתוצאה דומה. אסטרטגית, אלו שתי הסתעפויות של אותה חלופה, כזו ששמרת את שלטון חמאס ברצועת עזה, ובעצם מאמצת מחדש את המדיניות הישראלית טרם ה-7 באוקטובר, עם התאמות למציאות החדשה: ישראל תשמור על חופש פעולה מבצעי,

בלי להכריע את חמאס, ותתיר כניסת סיוע הומניטרי, ללא שיקום התשתיות והכלכלה המקומית, תוך התפתחות מצב של כאוס מתמשך ברצועה.

חלופה אחרת, שיכולה להתפתח כהחלטה ישראלית, או כהתפתחות הדרגתית מתוך מציאות הכאוס הנוכחית, הינה כיבוש הרצועה והחלת ממשל צבאי בשטח. חלופה זו תמקסם את יכולת הפעולה הצבאית של ישראל ברצועה, בעיקר לאחר שיפחתו מגבלות הפעלת הכוח מחשש לפגיעה בחטופים חיים, ותסייע לדכא את חמאס מבחינה צבאית. אולם, הסיכונים והבעיות הכרוכים בחלופה זו מבחינתה של ישראל הם כבדי משקל: במישור הצבאי, צה"ל יצטרף לרתק לאורך זמן כוחות צבא רבים, וימשיך להקיז דם במלחמת התשה מול דפוסי הגרילה של חמאס. במישור המדיני, כיבוש צבאי יגנוז בטווח הנראה לעין סיכוי לנורמליזציה עם ערב הסעודית וכינון קואליציה אזורית, ויעמיק את הבידוד והלחץ המדיני על ישראל מצד חוגים רחבים בקהילה הבינלאומית. במישור הכלכלי, משמעותו של ממשל צבאי הינה לקיחת אחריות אזורית על השטח ועל האוכלוסייה, קרי הניהול השוטף של חיי היום יום ושל מאמצי השיקום, בעלויות של עשרות מיליארדי שקלים מקופת המדינה (במצב של כיבוש לא יזרום סיוע הומניטרי בינלאומי לרצועה). ואחרי תשלום כל המחירים הללו, חלופה זו אינה מבטיחה את חיסולו של חמאס. הארגון אומנם ידוכא ויוחלש, אך לא ייעלם וימשיך להישאר רעיון ותנועה פוליטית יחידים במגרש המקומי.

סיפוח חלקי או מלא של רצועת עזה מהווה חלופה "מרחיבה" של חלופת הממשל הצבאי. חלופה זו זוכה לתמיכת חלקים בקואליציה, ולפי סקרים עדכניים אף של אחוזים לא מבוטלים בציבור הישראלי (אמנם בלי שמוצגות להם המשמעויות). חלופה זו אינה משפרת את התועלות הצבאיות של חלופת הממשל הצבאי, בעוד מחירה גבוהים בהרבה. מדינית, בידוד מדינת ישראל יחריף, יוזמת הנורמליזציה עם ערב הסעודית תוקפא, ולא בלתי סביר שהמהלך ישליך באופן שלילי על היציבות האזורית ועל הסכמי השלום עם מצרים וירדן. בחלופת הסיפוח, העלויות הכלכליות והמשמעויות הפוליטיות והחברתיות של הענקת אזרחות לשני מיליון אזרחים פלסטינים עולות לכדי איום על המפעל הציוני כולו; הקריאות לעידוד "הגירה מרצון" מהוות פשע מלחמה מובהק ומכל מקום אינן ריאליות במבחן המעשה; וסיפוח רק של חלק מהרצועה, שבו אין אוכלוסייה פלסטינית, ישית את מלוא המחירים המדיניים הכבדים של סיפוח מלא, בלי לספק למדינת ישראל שיפור אסטרטגי כלשהו.

ביחס לחלופות הבעייתיות שתוארו כאן, נמנעה ישראל עד כה להגיב לחלופה שגובשה על ידי מצרים, איחוד האמירויות וירדן, של כינון מנהל טכנוקרטי ברצועת עזה. ישות זו תתבסס על פקידות ובעלי מקצוע מקומיים, ללא זיקה לחמאס (קיימים אלפי פקידים כאלו ברצועה, עד היום לפחות חלקם אנשי פת"ח), כשלצדה תפעל מנהלת אזורית-בינלאומית שתעניק את הסיוע הנדרש למנהל הטכנוקרטים, כדי לייצב את הרצועה ולהכשיר את התנאים לשיקומה. המדינות

הערביות המעורבות מכירות לבטח בכך שבשלבם הראשונים יידרש לאפשר לישראל לשמר את חופש הפעולה המבצעי שלה, כדי לסכל טרור ולמנוע את צמיחת והתעצמות חמאס, שהוא אינטרס גם שלהן. ישראל נרתעת מלקבל את ההצעה, נוכח דרישת המדינות הערביות למעורבות של הרשות הפלסטינית – שצריכה להיות הגורם שמזמין את המעורבות האזורית והבינלאומית, ולבנות את כוח השיטור שישכין סדר ציבורי ברצועה. ממשלת ישראל נרתעת מכך שכן היא רואה ברשות הפלסטינית פלטפורמה להקמת מדינה פלסטינית, מלבד חולשותיה המוכרות בלחימה בטרור וכן עקב מעורבותה בהסתה ובחינוך לרדיקליזציה. אין זה הפתרון האידיאלי עבור ישראל (אם בכלל יש כזה), אך זהו הפתרון האופטימאלי בנסיבות הקיימות.

חמאס הסכים ליוזמה המצרית לכונן ועדה אזרחית שהיא למעשה המנהל הטכנוקרטי, וזאת מתוך הבנה כי כל עוד השליטה האזרחית ברצועה תהיה בידיו, ספק רב אם יגיע הסיוע הנדרש לשיקומה. בד בבד, חמאס מבטיח לפגוע בכל גורם זר שיפעל ברצועה, לבטח אם ישתף פעולה עם ישראל. אולם, הוא יירתע מהצבת התנגדות עקרונית לגורם ממשלי הפועל מטעמה של הרשות הפלסטינית ומורכב מכוחות ערביים – בעיקר מצרים, איחוד האמירויות וערב הסעודית.

משימתו הראשונה של המנהל הטכנוקרטי תהיה לפעול לייצוב הומניטארי של הרצועה. לאחר מכן, ובאופן הדרגתי, הוא יוכל להתחיל לטפל בשיקום תשתיות וכלכלה, בפיתוח כוח ביטחוני לשמירה על הסדר הציבורי ולוחמה בטרור, ובדה-רדיקליזציה במערכות השלטון והחיים, דוגמת מערכת החינוך. הטיפול בסוגיות אלו אינו יכול להתבצע אלא בסיוען ובמעורבותן הישירה של מדינות ערב. חשיבותן קריטית לא רק כמקור מימון של הפעילויות השונות, אלא גם כמקור ידע לקידום תהליכי דה-רדיקליזציה, על סמך ניסיון העבר העשיר שלהן בטיפול בקבוצות אסלאם קיצוני בשטחן.

לצד זאת, ישראל חייבת לשמור על חופש פעולה מבצעי רחב ככל שניתן, להסיר איומים ולדרוש התפרקות של חמאס מנשקו בגיבוי ערבי ובינלאומי. בנסיבות של השלמת עסקת החטופים ואי-חידוש מצב הלחימה ברצועת עזה, לאורך זמן תתקשה ישראל לשמר את חופש הפעולה המבצעי ולמנוע מחמאס להצר את רגלי המנהל הטכנוקרטי (בדומה לאופן שבו חזבאללה משפיע על המערכת הפוליטית בלבנון). חלק מהמענה לכך יכול להתבצע באמצעות חזרה של ישראל לפעולות בתוך רצועת עזה ככל שתידרש, במועד מאוחר יותר, ועל בסיס זכותה להגנה עצמית.

יתרון נוסף של המנהל הטכנוקרטי המקומי נעוץ ביכולתו לשמש בסיס להסדרה רחבה יותר של הסוגייה הפלסטינית, במסגרת יוזמה אזרחית נרחבת בהובלת ממשל טראמפ. מנגנון שלטוני כזה יוכל לסייע בייצוב השטח ופגין נכונות ישראלית לאפשר לפלסטינים שלטון עצמי, בהתאמה לדרישה הסעודית לסלילת נתיב לכינון מדינה פלסטינית. ככל שהמנהל המקומי יעמוד באתגר וישם את המנדט שיימסר לו, הוא יזכה לעצמאות רבה יותר, וככל שהרשות

הפלסטינית תעבור רפורמות עמוקות לשביעות רצון של ישראל ומדינות ערב המתונות, היא תוכל להגביר את זיקתה לאותו מנהל ברצועה.

לסיכום, ניתוח החלופות ליום שאחרי ברצועת עזה מצביע על חלופת המנהל הטכנוקרטי המקומי כפחות גרועה, מבין שלל האופציות הלא אידיאליות שניצבות בפניה של ישראל. חלופה זו מאזנת בין הצורך ליצור אלטרנטיבה לחמאס ברצועת עזה בגיבוי של מדינות ערב המתונות, לבין הכורח בשמירת האחריות הביטחונית וחופש הפעולה המבצעי בידיה של ישראל. יש סיכוי לרתום באמצעותו את מדינות ערב להשקיע בייצוב אזרחי ובדה-רדיקליזציה של הרצועה, טרם יישום הדרישה לכניסת הרשות הפלסטינית לשטח, לבטח כל עוד לא עברה רפורמות משמעותיות. הוא גם יעניק לישראל יכולת שליטה בתהליך המדיני שמסתמן כי ממשל טראמפ מתכנן לקדם, כחלק מחזון יצירתה של ארכיטקטורה אזורית חדשה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט